

BETYG OCH BETYGSSÄTTNING I FREINETSKOLAN

Ann S Pihlgren

För Celestin Freinet, freinetpedagogikens grundare, var det eventuella värde betygen skapade inte tillräckligt för att väga upp betygens utslagningseffekt:

"Konstant nr 19

Betyg och sortering är alltid av ondo.

Betygssättning skulle vara av värde om den var objektiv och rättvis. Det kan den åtminstone delvis vara då det gäller inläring av enkla färdigheter, exempelvis de fyra räknesätten. Men när det gäller mer komplicerade arbeten, där intelligensen, uppfattningsförmågan och själva beteendebegreppet kommer med i beräkningen, blir varje systematisk mätmetod bristfällig."^[1]

Freinetskolorna har i allmänhet problem med att hitta ett bra förhållningssätt till betygen. En möjlighet är att avstå från att sätta betyg (efter godkännande från Skolverket) och istället ge omdömen. Det har bl.a. prövats vid någon av Freinetskolorna. Där har det orsakat problem för de elever som sökte sig vidare till högre utbildningar, eftersom man på antagningsinstanserna hävdade att man inte haft tid att läsa igenom skriftligt omdöme. På så sätt har det skapat problem för det enskilda barnet att inte få slutbetyg.

Är det möjligt att hantera de nuvarande betygskriterierna på ett sätt som skulle kunna vara acceptabelt inom Freinetpedagogiken?

Under de senaste åren har personalen på de olika Freinetskolorna i Sverige på olika sätt försökt hitta förhållningssätt till betyg. Diskussionen blossade upp med en ny intensitet som en konsekvens av de nya kursplanerna. En bidragande orsak var att lärargruppen upplever betygen som ett stort hinder i lärosituationen. De olika rapporter som kommit angående betygen på senare tid, bl.a. från Skolverket, var en annan orsak.^{2[2]}

Forskning om betyg

I sin 19:e konstant går Freinet vidare med att påpeka tre problemområden med betyg. Han menar dels att betygen är det effektivaste medlet för bestraffning och tävlan i skolan. Betygsbedömningen är heller inte rättvisande mellan lärare, olika lärare bedömer prestationer på olika sätt. Han pekar också på att betygen kommer att styra innehållet i undervisningen till sådant som är mätbart - en skrivning, en räkneuppgift, genomgång av en kurs.

Betygssättning är märkligt nog ett område med relativt få forskningsresultat. De undersökningar som gjorts över tid ger dock oftast stöd åt Freinets praktik.

Forskning om betyg och lärares betygssättning identifierar följande problemområden:

- Flera värdefulla kriterier betygssätts inte, t.ex. skapande, kreativitet, flit m.m.
- Betygen används som motivation eller disciplinerande verktyg av lärarna

¹ Celestin Freinet, De pedagogiska konstanterna i För folkets skola

² [2] Nationella kvalitetsgranskningar 2000, SkolverketRapport om betygen, Kerstin Hultgren, 2001, SkolverketArtikel, Mobbing ska kännas under huden, Per Acke Orstadius

- Betygen försämrar kontakten mellan vuxen och barn
- Betygssättningen innebär en press på läraren utåt- att kunna motivera betygen inför föräldrar och elever
- Betygssättningen innebär en press på läraren inåt- att kunna motivera sin egen betygssättning gentemot sina lärarkollegor
- Genom att läraren måste kunna motivera betygssättningen tar den mycket tid och kraft. Läraren använder tid varje vecka till att bokföra uppgifter som kan användas för att motivera betygen
- Bokföringen medför att undervisningsinnehållet styrs mot det mätbara
- Lärarna har en önskan om att vara rättvisa, men bedömer mycket olika
- Betygen används inte av arbetsgivare, arbetsgivare anser i princip att betygen endast anger att den arbetssökande är en "hederlig medborgare". I övrigt anser man inte att själva innehållet i betygen har någon betydelse för om den sökande får arbetet eller inte. Ju högre tjänsten är, desto mindre roll spelar betygen.
- Betyg innebär en dold sortering, där de som inte lyckas i betyghänseende löper stor risk att slås ut, inte av arbetsgivare, utan av sin egen självuppfattning

Betygens enda öppna funktion i grundskolan är att underlätta intagningen till gymnasiet. Däremot kan både forskning och Celestin Freinet peka på en rad dolda funktioner, som ger stora nackdelar för det enskilda barnet, för läraren och också i förlängningen, för samhället i stort.^{3[3]}

Nackdelar för läraren

En stor nackdel för läraren är den tid och kraft som används vid betygssättningen. Lärarna har, oberoende av varandra på olika skolor förvånansvärt lika system för att sätta betyg. Systemet innebär i stort sett att man för mycket noggranna anteckningar, helst på varje aktivitet som sker under läsåret. I slutet av läsåret sammanvägs dessa med den "inre bild" läraren har av eleven och betyget sätts utifrån detta. Att sänka eller höja ett betyg omgärdas av en rad oskrivna regler i lärarkollektivet. Vid sänkning av betyg måste exempelvis läraren "vana" eleven i mitten av terminen och man sänker inte mer än ett steg i taget. Att höja betyget kan man göra med två steg på en gång men inte mer.^{4[4]}

Alla lärare kan i undersökningarna vittna om hur de socialiseras in i betygssättningskoden, oftast genom en mer eller mindre stormig kontrovers med en äldre kollega, som upprörts över den nya lärarens sätt att ge betyg. Efter detta menar de intervjuade lärarna att de blev mer noggranna med att bokföra alla sina underlag inför betygssättningen och man menade också att man drog ner på antalet aktiviteter som var svåra att betygssätta, t.ex. drama, projektarbeten o.s.v. för att ge utrymme åt aktiviteter som kunde resultera i fler betygssättningsunderlag.

De olika ämnena bedömdes som olika svåra att hantera ur betygssättningssynpunkt. Lättast var matematik, därefter språk, sedan NO/SO. Svårast ansågs svenska vara. De praktisk-estetiska ämnena var svårare att sätta in på skalan, eftersom lärarna i

³ [3] Se litteraturhänvisning på slutet

⁴ [4] Wahlström- Konsten att sätta betyg, Lärarhögskolan i Stockholm, ped. inst.

dess ämnen oftast inte betygsatte mer än sitt eget ämne. Dessa ämnen ansågs trots det som relativt lätta att betygssätta, jämfört med t.ex. svenska.

Trots lärarnas stora omsorg att vara rättvisa i bedömningssituationen och deras ambition att skapa ett opartiskt betygssunderlag, misslyckades de med just detta. Man har i flera undersökningar kunnat visa att lärare som ombeds bedöma och betygssätta "fiktiva" elever och deras alster bedömer olika. Samma elevarbeten kan ge förbluffande olika betyg av olika lärare.

Nackdelar för barnen

Betygen är inte rättvisande och heller inte användbara i "det verkliga livet", enligt ovanstående. Tidigare betygssystem gav i det närmaste absurda konsekvenser. Eftersom systemet var relativt, skulle eleverna jämföras med alla övriga i samma åldersgrupp. Många elever hörde av sin lärare att de tyvärr inte kunde få en fyra i betyg "eftersom fyror är slut i år". För att tas in på en praktisk, men populär gymnasielinje som exempelvis damfrisörskeutbildningen, krävdes högsta betyg i alla teoretiska ämnen.

Förhoppningarna inför det nya kursrelaterade systemet i Lpo-94 var många. Tydligast artikulerades dessa av Per Måhl och Bo Sundblad, som på ett enkelt sätt förklarade att betygen nu skulle övergå till att istället handla om vad eleven verkligen kunde och hade tillägnat sig. "Kan eleven så kan han, Då kan du bocka av den delen av kursen och låta honom gå vidare"^[5]. Bo Sundblad menade att man t.o.m. skulle kunna använda hans läsutvecklingsschema för att sätta betyg i svenska.

De ursprungliga betygskriterierna kom dock att fungera som en blandning av det gamla betygssystemet, kursrelaterade betyg, utvecklingskriterier och faktakunskaper. Det gamla systemet tycks också leva kvar i lärarkåren. De kursrelaterade betygens möjligheter har inte använts fullt ut av lärarna själva^[6].

En av anledningarna kan vara trycket på lärargrupperna inifrån och utifrån att sätta "lagom" betyg. Det gäller att inte vara osolidarisk med sina kollegor genom att sätta för höga betyg, det gäller att kunna motivera sina betyg för föräldrar och elever. Ju otydligare betygssystemet är, desto mer måste läraren gardera sig i betygssituationen.

Nya kursplaner och betygskriterier

I de nya kursplanerna 2000 har en rensning genomförts och betygskriterierna är mer entydiga. Barnets förmåga att hantera och systematisera sina kunskaper på olika abstraktions- och utvecklingsnivå poängteras.

"Eleven tolkar och värderar med originalitet och precision texter av olika slag."
Kriterier för Mycket väl godkänd, Svenska, Kursplaner och betygskriterier 2000

De nya kursplanerna tar ställning för att kunskaper och färdigheter inte utvecklas enbart i skolan. Det som ska bedömas i betygsnivåer är inte bara det som gjorts i

⁵ [5] Citat från föreläsning med Per Måhl i Sunne, 1994

⁶ [6] Hultgren, Kerstin, Rapport om betygen, 2001, Skolverket

skolan:

"Eleverna ska bedömas utifrån sina kunskaper. Det är inte bara de kunskaper som eleverna tillägnar sig under lektioner i det berörda ämnet som ska ligga till grund för bedömningen. Kunskaper kan också utvecklas i andra sammanhang."

Kommentarer till kursplaner och betygskriterier 2000

Kursplanerna innebär att de olika betygsnivåerna bygger på varandra. Som elev måste du ha de kunskaper som krävs för nivån Godkänd innan du kan bli Väl godkänd o.s.v. Kursrelateringen har givit vika för en "utvecklingsrelatering" i de nya betygskriterierna.

Samtidigt visar en rapport till Skolverket av Tomas Eneroth^{7[7]} att betygskriterierna och kursplanetexterna tar överhanden över budskapen som förmedlas i läroplanen. Tanken med decentraliseringen i skolan är att det skulle ske en deltagande målstyrning. Så har inte blivit fallet menar Eneroth. Elevernas förmåga att möta utmaningar har glömts bort. Betygskriterierna kommer att styra över läroplanen, istället för tvärtom.

Eneroth menar att man för att komma till rätta med detta bör öka möjligheterna till lokala måldiskussioner, öka det lokala ansvaret, utveckla den interna kontrollen och involvera eleverna i högre grad än nu. Han menar också att läroplanens texter bör göras mer lättillgängliga för elever och föräldrar samt att eleverna bör tränas att kvalitetsredovisa själva.

Barnens syn på betyg

Barn som får betyg är kritiska till betygssystemet^{8[8]}.

Barn har ett behov av att se sin egen nivå, att få sitt arbete utvärderat och att veta hur de ska gå vidare för att bli bättre. I en av forskningsrapporterna intervjuades barn och ungdomar som inte fått betyg ännu^{9[9]}. Det visade sig att de kunde rangordna sig och betygssätta sig själva. I kontrollintervjuer med barnens lärare visade det sig att barnen själva givit sig det betyg som läraren skulle ha satt vid en eventuell betygssättning. Lärarna påpekade dock att de var mycket noggranna med att aldrig bedöma barnen.

Barnen önskade dock själva att de skulle få betyg. De använde nu olika medel för att försöka bedöma sin egen förmåga, t.ex. var de låg i matteboken, hur bra de kunde stava o.s.v. De önskade betyg av det enkla skälet att de önskade en bra utvärdering med uppgift om hur de skulle kunna förbättra sig. Eftersom de ännu inte fått betyg, trodde de att betyget skulle ge dem detta.

Celestin Freinets uppfattning

Celestin Freinet funderade kring samma tema:

⁷ [7] Eneroth, Tomas, Styrningen av skolan, Skolverket 2001

⁸ [8] Wahlström- Konsten att sätta betyg, HLSHultgren, Kerstin, Rapport om betyg

⁹ [9] Wahlström. Konsten att sätta betyg, HLS

Sådan är den aktuella situationen.

Vi försöker att bättra på den:

- Genom att ge barnen smak för och behov av att arbeta;
- Genom att skapa en sund tävlan genom kollektiv och social konkurrens;
- Genom att utforma ett system av diagram och diplom som i en nära framtid kan ersätta den överdrivna användningen av betyg och sorteringar.”

Konstant nr 19, Celestin Freinet, De pedagogiska konstanterna

Hans förslag är att utveckla system som ger barnen möjlighet att följa sin egen utveckling genom diagnoser/utvärderingar de kan förstå ("diagram").

"Barnet vill – liksom den vuxne – kunna mäta och kontrollera sitt eget arbete och registrera sina framsteg så noggrant som möjligt. /--/ Denna kontroll bör inte uteslutande vara lärarens sak, eftersom det då uppstår risker för mänsklig partiskhet, godtycke och misstag. Eleverna medverkar och kontrollerar sig själva inom ramen för skolans gemenskap. Kontrollen omfattar för övrigt inte enbart det formella resultatet av arbetet utan också kvaliteten av de insatser som gjorts."

Celestin Freinet, För folkets skola, sid 137

Han menar också att vi bör ge dem en möjlighet till att försöka erövra nya kunskaps- och utvecklingsområden (genom "diplom").

"För de olika årskurserna har vi fastställt prestationsnormer för vilka det ges särskilda diplom."

Dessa diplom får man sedan man har gått igenom en del praktiska prov, som kontrolleras och bedöms av läraren, vilken den mesta tiden samarbetat med eleverna själva eller med ansvariga inom kollektivet./--/ Detta diplomsystem ersätter på ett mycket fördelaktigt sätt det system med betygskonkurrens som praktiserats för närvarande."

Celestin Freinet, För folkets skola

Skillnaden som Freinet anger mellan diplom och betyg är att diplom (eller gesällproven, som han också kallar dem) inte ges i konkurrens mellan eleverna (d.v.s. inte som i det relativa betygssystemet). Diplomet erhåller man utifrån en uppgift man utfört (likt det kursrelaterade tänkandet). Barnet beslutar själv på vilken nivå och i vilket ämne de ska pröva att ta diplom. Diplomeringsen sker utifrån en eller ett par avgränsade tillfällen och arbetsinsatser, inte en kontinuerlig bedömning av varje stund i klassrummet.

Lösningar

Nuvarande "utvecklingsrelaterade" betygssystem kan användas som en form av diplom. Systemet har, liksom diplom, ökande svårighetsgrad. Liksom diplom är det nya betygssystemet relaterat till barnets egen utveckling och en kontroll av denna genom det arbete barnet utför.

Fullt ut är det inte möjligt att översätta diplom till dagens betygssystem, eftersom barnen på freinetskolan inte kan välja bort att erhålla betyg i alla ämnen. Som vi kunde konstatera ovan är själva betygets funktion att sortera eleverna inför gymnasiets intagning till olika utbildningar. Det är intressant att också kunna använda betygen som en del av den positiva lärandesituationen, som Freinet avser med sina diplom.

På freinetskolan kan följande struktur för utvärdering och senare betygssättning användas.

Strukturen innebär att:

- • vi använder olika bedömningsinstrument, gesällprov/diplom (nationella prov blir ett sådant tillfälle för de årskurserna som berörs), utvecklingsscheman och rutscheman/diagram
- • vi inte bedömer för betygssättning hela tiden, varje arbete och lektion utan bara vid uttalade tillfällen, t.ex. i form av gesällprov/diplom
- • barnen har möjlighet att välja nivå att pröva på
- • vi har en struktur för resten av arbetstillfällena som stödjer barnets egen möjlighet att utvärdera sin kunskap
- • ovanstående arbetstillfällen har en gemensam struktur mellan ämnen och lärare, t.ex. planering, genomförande och resultat, med tydlig arbetsgång för moment, bedömning o.s.v.
- • de som arbetar i verksamheter för de yngre barnen använder strategier och strukturer som träar barnen i att lära sig att avgöra ar de ligger, vad som är nästa steg i utvecklingen och hur de ska nå dit. System, som är lika (men enklare än) de som kommer att användas högre upp.

Forskningen visar att de barn som klarar sig bäst är de barn som knäcker systemets kod. Vanligtvis är det elever från hem med god struktur. Eller som Basil Bernstein uttrycker saken:

"Medelklassbarnet är inställt på att lära sig i stort sett vad som helst."^{10[10]}

Barn som inte klarar sig lika bra har ofta inte sämre förutsättningar än andra. De ser däremot inte strukturen. Tydlig, gemensam struktur, synlig för alla barn, är alltså grundläggande.

Arbetet omfattar följande moment i betygssättningen men också i utvärderingen i de högre årskurserna:

1. 1. Läraren tydliggör utifrån kursplanen vad som förväntas av barnet på en viss betygsnivå. Tydliggörandet innebär att man "översätter" kursplanen till barnets språk. Det innebär också att man visar exempel på hur olika arbeten kan se ut på olika nivåer och låter barnen diskutera skillnader i utförande och tanke.
2. 2. Barnet bestämmer sig därefter för att försöka på en specifik nivå, t.ex. Väl godkänd i ett visst ämne
3. 3. Läraren ber barnet inkomma med en planering för hur arbetet ska utföras och ger sedan feed-back ("Nej det här räcker inte för Väl godkänd, du måste förstärka med...")
4. 4. Läraren granskar barnets producerande under arbetets gång och ger feed-back och hjälp i arbetet
5. 5. Barnet granskar slutprodukten och jämför med kursplanemålen, utvärderar och lämnar förslag på sin egen betygssättning
6. 6. Läraren granskar slutprodukten och jämför med kursplanemålen, utvärderar och diskuterar med barnet om dess förslag till betygssättning
7. 7. Läraren betygssätter

¹⁰ [10] Bernstein i Lundgren, Makt, kontroll och pedagogik

Arbetsgången praktiseras också t.ex. vid temaarbeten, men bara ett fåtal av alla dessa tillfällen används till diplom eller "gesällprov".

Skilda ämnen ställer olika krav på underlag för bedömning. Olika underlag, som antingen kan användas enskilt eller i kombination med varandra, beroende på ämnets karaktär, förekommer på freinetskolan:

- • Gesällprov/diplom, d.v.s. någon av temauppgifterna eller ett specifikt uttalat arbete betygssätts utifrån ovanstående arbetsmoment
- • Utvecklingsscheman som diagnosform används, t.ex. i läsande och skrivande
- • Rutscheman eller diagram används där man behöver "kryssa för" vilka kunskaper eleven erhållit eller vilka arbetsmoment eleven genomfört

I slöjd kan ett eller två "gesällprov" per termin räcka. I svenska behövs både "gesällprov", utvecklingsscheman för läsande och skrivande och diagram för att t.ex. registrera vilken litteratur barnet läst.

Lärare stödjer eleverna under det betygsgrundande arbetet. Betygssättningen sker av det eleven klarar under goda förutsättningar, inte av ett genomsnitt av allt det som sker under skoldagen. Vid freinetskolan är det ett krav att läraren arbetar för att utveckla barnet, även i kontrollsituationen.

Betygssättning

Åren fram till och med skolår 8 är läroår och träningsår. Successivt ökar då barnets kunskaper och färdigheter. Barnet utvecklas, lär sig mer avancerade arbetssätt och tar också ett större och mer omfattande ansvar för sitt eget kunskapsinhämtande.

I skolår 9 manifesterar barnet det det lärt sig under tidigare år genom ett Mästarår. Detta år arbetar barnet till stora delar med egna, fria projekt, som redovisas för gruppen och som också betygssätts.

Pedagogen tar (liksom läroplanen) hänsyn till två olika delar vid betygssättningen:

1. Barnets utvecklingsnivå. Den mäts och bokförs med hjälp av utvecklingsscheman utifrån läroplanens utvecklingsnivåer, men utvecklade i fler steg. Den bedömningen gör läraren utifrån fortlöpande iakttagelser, som bokförs.
2. Det arbete barnet uträttar och hur det där visar sina färdigheter, dess förmåga att omsätta kunskap och förmåga att skapa nya idéer. Detta visas bl.a. i projektarbeten m.m. Dessa bedöms och återkopplas till barnet utifrån varje enskild uppgift och motsvarar Freinets diplom/gesällprov.

Mästaråret har en pedagogisk betydelse som det år då barnet manifesterar sin kunskap. Innan skolår 9 har de flesta barn inte uppnått tillräckligt utvecklingsmässig mognad för att kunna uppnå målen för de högre betygskriterierna VG och MVG. Istället kommer det freinetpedagogiska arbetssättet att motverkas av betygssättning under de viktiga träningsåren.

Freinetskolan följer helt av Skolverket utfärdad läroplan, de nationella kursplanemålen och betygskriterierna med samtliga betygsnivåer i samtliga ämnen.

Terminsbetyg sätts vid höstterminens slut skolår 9 och slutbetyg vid vårterminens slut skolår 9.

Betyg sätts inte i skolår 8. Enskilt barn/förälder kan erhålla betyg även i skolår 8 vid eget önskemål.

Källhänvisning

Underlag vi använt:

Kursplaner och betygskriterier 2000

Kommentarer till kursplan och betygskriterier 2000

Tidningen Skolbarn "De nya kursplanerna"

Tidningen Skolbarn, handledningsdelen

Pedagogiska magasinet, nr 4 2000

SvD, 2001-03, Mobbing ska kännas under huden, Per Acke Orstadius

Andersson, Betygsrapporter, Umeå universitet

Arnman-Jönsson, div. rapporter om segregation, Lund

Bernstien i Lundgren, Makt, kontroll och pedagogik

Brehmer, Betygssättning i textilslöjd, Uppsala universitet

Eneroth, Tomas, Styrningen av skolan

Freinet, Celstin, För folkets skola

Hultgren, Kerstin, Rapport om betygen, 2001, Skolverket

Johansson, div rapporter om skolframgång, Umeå universitet

Sundblad-Måhl, Om betygsfrågan, div. texter och föreläsning

Skolverkets rapport nr 190, Nationella kvalitetsgranskningar 2000

Wahlström, Konsten att sätta betyg, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, ped. inst.

SOU-rapporter om betyg och studier

Skolverket, Ekholm, Frågor och svar om betyg

Skolverket, Att bedöma eller döma, tio artiklar om bedömning och betygssättning